

ԱՐԱՐԱԿԱՆ ՄԻԱՑԵԱԼ ԷՄԻՐՈՒԹԵԱՆ ՀԱՅ ՀԱՄԱՅՆՔԻ ՁԵՒԱԴՐՈՒՄԸ*

ՀՏԴ 93/94:342.7

DOI: 10.52063/25792652-2022.4.15-40

ՇԱՔԵ ՄԵՆԿԵԶՅԱԼ

Երևանի պետական համալսարանի
Հայոց Պատմության ամբիոնի ասպիրանտ,
ք. Դուբայ, Արաբական Միացեալ Էմիրություններ
radioayk@gmail.com

Սոյն յօդուածի նպատակը Արաբական Միացեալ Էմիրությունաց (ԱՄԷ) Ազգային Փոքրամասնութիւններու եւ Զրիստոնեաներու համար նախատեսուած իրաւունքներն ու սահմանափակումները ուսումնասիրելն է:

Խնդիր դրուած է լուսաբանել ԱՄԷ-ի տարածքին առաջին հայերու ժամանումի, հոն գտնուելու մանրամասնութիւններու: Անդրադարձ կատարուեր է նաեւ ԱՄԷ-ի առաջին հայերու մասնագիտութիւններուն:

Աշխատութիւնը գրուած է օրէնսդրական, պատմական եւ վաւերագրական փաստերու համակցուած ուսումնասիրութեամբ:

Կատարուած պատմական ուսումնասիրութեան շնորհիւ կարելի է հաստատել, որ հայերու ներկայութիւնը այդ երկրի մէջ եղած է 13-րդ դարու սկիզբէն: Հայերը ԱՄԷ-ի մէջ հիմնադրած են բնակավայր եւ կոչած են այն Տուղա կամ Ճուլֆար: Այն այժմ կը գտնուի Ռաս Ալ Խայմա Էմիրութեան մէջ: Այդ պատմական իրողութիւնը կը հաստատէ Շարժայի Կառավարիչ Շէյխ դոկտոր Սուլթան Պին Սոհամմետ ալ-Բասիմի իր «Սարտ ալ-Չաթ» խորագրեալ գիրքին մէջ:

Հայ համայնքի ձեւաւորման եւ կազմակերպչական, պատմական քայլերը կը հաստատեն, որ անցնող չորս տասնամեակներ առաջ ԱՄԷ հասած հայութեան հիմնական հեռանկարը գլխաւորաբար եղած է հայապահպանումը եւ շնորհիւ տեղի հայութեան ճիգերուն այսօր ԱՄԷ-ի հայ համայնքը կը գոյատեւէ իրենց կառուցած եւ հիմնադրուած եկեղեցիներով:

Հիմնաբառեր՝ ԱՄԷ, Պարսից ծոց, Թրուշըլ Սթէյթս, Ճուլֆար, Ռաս ալ Խայմա, Հիւսիսային Էմիրութիւն (Շարժա-Տուկայ), Ապու Տապի, Հանդուրժողականութիւն, Հայ Համայնք:

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Արաբական Միացեալ Էմիրություններու (ԱՄԷ) հիմնադրումը

ԱՄԷ-ը կը գտնուի Արաբական թերակղզիի հարաւ-արեւելեան մասը: ԱՄԷ-ը հարաւէն եւ արեւմուտքէն սահմանակից է Սեուտական Արաբիային, հարաւ-արեւելքէն՝ Օմանին: Հիւսիսէն ԱՄԷ-ի ակերը կ'ողողեն Պարսից, իսկ արեւելքէն Օմանի եւ Պարսից ծոցերը:

Վաղ տարիներ: Արաբական Միացեալ Էմիրությունները (ԱՄԷ) ձեւաւորուած է Արաբական թերակղզիի վրայ (sheikhdoms) «շէյքոյմս» ցեղային շէյխութիւններու

* Հոդվածը ներկայացվել է 20.11.2022թ., գրախոսվել՝ 21.12.2022թ., տպագրության ընդունվել՝ 30.12.2022թ.:

խումբէ, որոնք կը գտնուէին Պարսից ծոցի հարաւային եւ Օմանի ծոցի հիւսիս-արեւմտեան ափերու երկայնքին (Federal Research Division 1):

Պատմականօրէն այն տարածքը, որ այժմ Արաբական Միացեալ Եմիրութիւններն է, բրիտանացիներու կողմէ յայտնի էր որպէս «**Ծովահէններու Ափ**» (Albaharna 25), որովհետեւ Բրիտանական Արեւելեան Յնդկական ընկերութեան նաւերը ամէն առիթով կ'ենթարկուէին յարձակումի եւ թալանի քառասիւմի ցեղին կողմէն: «Քառասիւմ»-ը (Քասիւմ եզակի, Քառասիւմ յոգնակի) ծովագնացներու տոհմ էին, որ հիմնուած էր «Ռաս ալ-Խայմա» շրջանին մէջ: «Քառասիւմ»-ը «ալ-Պուսայիտ»-ներու գլխաւոր հակառակորդներն էին, որոնք հիմնուած էին Օմանի մէջ, եւ ովքեր Նոյնպէս կը ձգտէին իրենց վերահսկողութիւնը հաստատել Արաբիայի այս հատուածին վրայ:

Ափամերձ ցեղային շեխութիւնները յայտնի կը դառնան որպէս «Թրուշըլլ սթէյթս» կամ «Թրուշըլլ քօսթ» (Trucial States or Trucial Coast) եւ կամ որպէս «Թրուշըլլ Օման» (Trucial Oman), այսինքն՝ Պաշտպանուած պետութիւններ, Խաղաղ ափեր, Պաշտպանուած Օման անուանումով: Հետագային վերանուանուելով «Թրուշըլլ սթէյթս», այսինքն՝ Պաշտպանուած պետութիւններ, եւ այս եզրը գործածութեան մէջ մնաց մինչեւ Բրիտանիայէն անկախութիւնը՝ մինչեւ Արաբական Միացեալ Եմիրութիւններու ձեւաւորումը 1971 թուականի դեկտեմբերին (Crown Prince Court Emirate of Abu Dhabi 1):

Արտաքին գերատեսչութիւնը, որը կը կառավարէր Պաշտպանուած պետութիւններու յարաբերութիւնները միաժամանակ յանձնառու էր պաշտպանել «Թրուշըլլ սթէյթս» պետութիւնները: 1968 թուականի յունուարին Արտաքին գերատեսչութեան պետնախարար Կորոնուի Ռոպըրթսը շրջայց կը կատարէ Ծոցի մէջ տեղեկացնելու համար Պաշտպանուած պետութիւններու «Թրուշըլլ սթէյթս» ղեկավարներուն, որ **բրիտանացիները պիտի դադրեցնեն պաշտպանական պայմանագիրները** եւ դուրս պիտի բերեն իրենց ռազմական ներկայութիւնը մինչեւ 1971 թ. (Bradshaw, T. 122):

1971 թուականի Դեկտեմբեր 2-ին եօթ Եմիրութիւններէն վեցը (Ապու Տապի, Տուպայ, Շարժա, Աճման, Ֆուճէյրա եւ Ում ալ-Զուէյն) միաւորուեցան, իսկ Ռաս ալ-Խայմա Եմիրութիւնը դաշնութեան միացաւ 1972 թուականի փետրուար 10-ին¹: Այս նորաստեղծ դաշնային պետութիւնը պաշտօնապէս յայտնի դարձաւ որպէս *Տասուլաթ Էլ-Իմարաթ Էլ-Արապիա Էլ Մուլթախիտա* կամ Արաբական Միացեալ Եմիրութիւններ (ԱՄԷ): Ժամանակաւոր սահմանադրութիւնը, որ հիմնուած էր Պարսից ծոցի ինը պետութիւններու նախկին սահմանադրութեան նախագիծի փոփոխուած տարբերակին վրայ, պաշտօնապէս ընդունուեցաւ (UAE National Library and Archives):

Ազգային փոքրամասնութիւններու իրաւունքները ԱՄԷ-ի մէջ

ԱՄԷ-ի հայկական համայնքի իրաւունքներու ու կարգավիճակի տեսանկիւնէն յոյժ կարեւոր է երկրի սահմանադրութեան մէջ առկայ ազգային ու կրօնական փոքրամասնութիւններու նախատեսումները ուսումնասիրելը:

ԱՄԷ-ի սահմանադրութիւնը կը նշէ, որ **իսլամը երկրի պաշտօնական կրօնն է**: Այն կ'երաշխաւոր է պաշտամունքի ազատութիւնը այնքան ատեն, որ չի հակասէր հանրային քաղաքականութեանը կամ բարոյականութեանը: Այնուամենայնիւ, կան որոշ սահմանափակումներ (օրինակ՝ իսլամներու մէջ քրիստոնէութիւնը տարածելու փորձերը անթոյլատրելի են) (UAE 2021 International Religious Freedom Report1):

¹ The UAE consists of seven emirates and was founded on 2 December 1971 as a federation. Six of the seven emirates (Abu Dhabi, Dubai, Sharjah, Ajman, Umm Al Quwain and Fujairah) combined on that date. The seventh, Ras al Khaimah, joined the federation on 10 February 1972. https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_the_United_Arab_Emirates

ԱՄԷ-ի սահմանադրութիւնը կը նշէ, որ բոլոր մարդիկ հաւասար են օրէնքի առջեւ եւ կ'արգիլէ **խտրականութիւնը** կրօնական համոզմունքներու հիման վրայ: Օրէնքը կ'արգիլէ հայիոյանքն ու դաւանափոխութիւնը ոչ խլամներուն կողմէն (Office of International Religious Freedom, 2020 Report on International Religious Freedom: UAE 1), (CONSTITUE - United Arab Emirates of 1971, Article 25):

Կառավարութիւնը կը ճանչնայ քրիստոնէական դաւանանքներու, հողատարածքի արտօնութիւններ կամ թոյլտուութիւններ տալով եկեղեցիներ կառուցելու եւ շահագործելու միջոցաւ (Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, International Religious Freedom Report for 2011 UAE Section II. Status of Government Respect for Religious Freedom 2, Government Practices 4-6):

(ԱՄԷ-ն կը թոյլատրէ կրօնի ազատութիւն տարբեր կրօններու բոլոր բնակիչներու եւ «expatriate» արտագաղթածներուն համար: Ինչպէս նաեւ տարբեր կրօններու, ազգութիւններու եւ դաւանանքներու համար՝ կրօնական ծեսերու եւ պաշտամունքի ազատութեան: Ինչպէս նաեւ իրենց սեփական պաշտամունքի վայրերու կառուցումն ու շահագործումը, ինչպիսիք են եկեղեցիները եւ մեծ տարածքներու մէջ պաշտամունքի համար վայրեր յատկացնելը: Նաեւ անվճար հողեր յատկացնել աղօթատեղիներու համար եւ իւրաքանչիւր էմիրութեան մէջ մեծ թիւով եկեղեցիներ յատկացնել, որպէսզի մարդիկ կարողանան ազատօրէն պաշտամունք կատարեն»):

ԱՄԷ-ի սահմանադրութեան յօդուած 14-ը կը սահմանէ, որ հաւասարութիւնը, հասարակական արդարութիւնը, անվտանգութիւնը եւ բոլոր քաղաքացիներու համար հաւասար հնարաւորութիւնները պէտք է ըլլան հասարակութեան հիմնասիւնները (CONSTITUTE - United Arab Emirates of 1971 (rev. 2009) Article 14):

Ոչ մահմետական կրօնական խումբերու ճանաչման եւ կարգաւորման համար Գլխաւոր մարմնի արտօնագրման կամ գրանցման պահանջներ չկան: Կառավարութիւնը կը հետեւի հանդուրժողականութեան քաղաքականութեանը ոչ մահմետական կրօնական խումբերու նկատմամբ եւ գործնականօրէն շատ քիչ կը միջամտէ անոնց կրօնական գործունէութեանը: Գործնականօրէն կառավարութիւնը կը ձգտի քաղաքացիներուն կրթել ծայրայեղական միտումներէն կամ գաղափարախօսութիւններէն խուսափելու համար (UAE 2021 International Religious Freedom Report, Executive Summary 2):

Ազգային փոքրամասնութիւնների իրաւունքներէն ելնելով՝ ԱՄԷի մէջ բոլոր փոքրամասնութիւնները ըստ իրենց կրօնքի անուսով կը կոչուին եւ այս իմաստով, զոր օրինակ, Քրիստոնէական համայնք կամ ըստ ազգութեան, զոր օրինակ՝ հնդիկ համայնք Indian community: Հայ համայնքի մասին արաբական լրատուութեան մէջ կը նշուի որպէս քրիստոնէայ հայերը (مسيحيون أرمن)¹: Սակայն, հայ համայնքին պաշտօնական ճանաչում ապահովելու եւ կեդրոն ունենալու հարցը՝ երկրի ընձեռած օրէնքներու շրջագիծին մէջ արտօնագիրը, կը սահմանուի որպէս հայկական համայնքը հայկական եկեղեցու:

Քրիստոնէաներու համար նախատեսուած իրաւունքներն ու սահմանափակումները

Երկիրն ունի կաթոլիկ, արեւելեան եւ արեւելեան ուղղափառ ու բողոքական եկեղեցիներ (MEC – Middle East Concern – UAE):

ԱՄԷ-ի կառավարութիւնը լաւապէս տեղեակ է քրիստոնէական դաւանանքներու մասին: Քրիստոնէաները ազատ են աղօթելու եւ կրելու կրօնական զգեստ (Bureau of

¹ مسيحيون أرمن: نعيش على أرض المحبة والسلام (masihiyoun arman: naeesh ala ard el-mahabbe wal-salam). Արաբերէն՝ (Հայ քրիստոնէաներ: Կապրինք սիրոյ եւ խաղաղութեան հողի վրայ), <https://aztagarabic.com/archives/27178>, 19 մայիս 2019, (in Arabic).

Democracy, Human Rights and Labor, 2008 Report on International Religious Freedom, UAE, Section II. Status of Religious Freedom):

Թեև քրիստոնեայ կանայք կարող են ազատորեն ամուսնանալ մահմետական տղամարդկանց հետ, սակայն մահմետական կանանց եւ ոչ մահմետական տղամարդկանց միջեւ ամուսնությունը արգիլուած է (Leeman, Alex B., Introduction 1), (UAE Information and services Social affairs, Marriage):

Թոյլատրուած է կրօնական նիւթերու ներմուծումը եւ վաճառքը, սակայն, մահմետականներու շրջանի մէջ քրիստոնեութիւն տարածելու փորձերն անթոյլատրելի են: Ըստ ոչ մահմետական կրօնական առաջնորդներու՝ մաքսային մարմինները հազուադէպ կասկածի տակ կը դնեն կրօնական նիւթը, ինչպէս՝ Աստուածաշունչն ու շարականը երկիր մուտք գործելը, բացառութեամբ այն դէպքերուն, երբ նիւթերը տպագրուել են արաբերէնով (Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, 2008 Report on International Religious Freedom - UAE):

Կրօնական խումբերը բացահայտորեն կը գովազդեն կրօնական գործառնությունները մամուլի մէջ, ինչպիսիք են տօնակատարությունները, յիշատակի տօն արարողությունները, կրօնական համաժողովները, երգչախմբային համերգները եւ դրամահաւաքի միջոցառումները (UAE 2021 International Religious Freedom Report, Government Practices 16, 20):

Իսլամէ դաւանափոխ լինելը անթոյլատրելի է (Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, 2008 Report on International Religious Freedom - UAE): Հակառակ որ, 2015-ի ուսումնասիրությունը կը գնահատէ, որ **մօտաւորապէս 200 քրիստոնեայ հաւատացեալներ մահմետական ծագում ունին**, թեւ ոչ բոլորը պարտադիր ԱՄԷ-ի քաղաքացիներ են (Miller, Duane Alexander, Johnstone, Patrick. article 10): Նշենք, որ պետական դպրոցները չունին քրիստոնեական կրօնական կրթութիւն կամ դասապահեր:

Քրիստոնեական համայնքին հանդէպ իր գնահատելի աջակցութիւնը կը ցուցաբերէ իշխանութիւնը: Եմիրութիւններու ղեկավարները **անվճար հող կը նուիրաբերեն եկեղեցիներու կառուցման համար եւ կը հրաժարին ջուրի եւ ելեկտրականութեան ծախսերը գանձելէ**: Նորակառոյց եկեղեցիներու բացման արարողություններուն յաճախ ներկայ կը լլայն իշխանական ընտանիքներու անդամները: Չոր օրինակ՝ 2007 թ. դեկտեմբեր 25-ին Նախագահի կրօնական հարցերով խորհրդական ալ-Սայետ Ալի ալ-Հաշեմին կը մասնակցի Սուրբձննդեան Անգլիկան եկեղեցւոյ տօնակատարություններուն (Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, 2008 Report on International Religious Freedom UAE, Section II. Status of Religious Freedom, Restrictions on Religious Freedom):

Կառավարութիւնը **թոյլ չի տար եկեղեցիներուն իրենց տարածքի** արտաքին մասին խաչեր տեղադրել կամ գանգակատան աշտարակներ կանգնեցնել (Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, 2008 Report on International Religious Freedom UAE, Section II. Status of Religious Freedom, Restrictions on Religious Freedom): Այնուամենայնիւ, այս սահմանափակումը միշտ չէ, որ կը կիրառուի, եւ որոշ եկեղեցիներ իրենց շէնքերուն վրայ խաչաձեւ ձեւաւորումներ կը ցուցադրեն, ինչպէս՝ հինգ զարդարուած ոսկի խաչեր կան ռուս ուղղափառ եկեղեցւոյ երկնագոյն կապոյտ գմբէթներու վրայ, որ կառուցուած է 3000 հաւատացեալներու համար Տուկայի հիւսիսը գտնուող Շարժա Եմիրութեան մէջ (Russian Orthodox Church):

Երբեմն յատուկ առիթներու հաւատացեալներու խումներամ բազմութիւնը կը ստիպէ կարգ մը եկեղեցիներ պատարագները մատուցել եկեղեցւոյ կից բաց բակերուն մէջ:

Այնուամենայնիւ, եկեղեցական համալիրներներէն ներս կառավարութիւնը միջամտութիւն չի կատարեր: Եկեղեցիները կարող են ընդունիլ կրօնափոխները բոլոր կրօններէն, բացառութեամբ իսլամի, քանի որ կառավարութիւնը չի ճանչնար

կամ չի թողաորեր կրօնափոխությունը՝ իսլամ կրօնին մեկ այլ կրօնի (2008 Report on International Religious Freedom - UAE):

Թեև քրիստոնեաները կը ներկայացնեն ոչ մահմետական բնակչության փոքրամասնությունը, անոնց ժամերգության եւ պաշտամունքին համար նախատեսուած յարմարությունները անելի շատ են, քան ոչ մահմետական համայնքներուն տրուած հնարաւորություններն, քանի որ իսլամը քրիստոնեաներուն կը համարէ «*people of the book*» (LEEMAN, ALEX B. 756) (Jews, Christians), այսինքն՝ «Գիրքի Մարդիկ» են Հրեաները եւ Քրիստոնեաները, հետեւաբար կառավարությունը բարեհաճօրէն կը վերաբերուի այդ պաշտամունքի ժողովներուն, երբ կը քննարկէ պաշտամունքի կառոյցներու համար տրամադրուելիք հողային յատկացումները:

Նոյեմբեր 2021-ի յայտարարուած Օրէնքի համաձայն՝ ոչ մահմետական զոյգերու ամուսնալուծութիւնը կարող է տրուիլ առաջին լուծման ժամանակ առանց «Ընտանիքի Առաջնորդութեան» բաժանմունքին ներկայանալու անհրաժեշտութեան, եւ բաժանուող զոյգերը այլեւ չեն պահանջուիր պարտադիր հաշտութեան նիստեր անցնել (Non-Muslim expats hail new family law, 16):

Օրէնքի համաձայն՝ երեխաներու ինսամակալութիւնը հաւասարապէս կը բաշխուի ծնողներու միջեւ երեխայի հոգեբանական առողջութիւնը պահպանելու եւ երեխայի վրայ ամուսնալուծութեան հետեւանքները նուազեցնելու համար (Non-Muslim expats hail new family law):

Խտրականութեան դէմ օրէնքը կը ներառէ կրօնական խտրականութեան արգելքները եւ կը քրեականացնէ այն գործողութիւնները, որոնք կառավարութիւնը կը մեկնաբանէ, որպէս կրօնական ատելութիւն հրահրող կամ կրօններուն վիրաւորող: Իսլամը վիրաւորողը կը տուգանուի 500,000 տիրիամով (136,000 տոլար): (UAE 2021 International Religious Freedom Report, 9):

Այսպիսով՝ ԱՄԷ-ը մի քանի առումներով դարձած է հանդուրժողականութիւնը մարմնաւորելու իւրօրինակ մոտել, որոնցմէ առաջինը պաշտամունքի վայրերու եւ մեծ տարածքներու յատկացումն է, եւ իւրաքանչիւր եմիրութեան մէջ մեծ թիւով եկեղեցիներ յատկացուած են, որպէսզի մարդիկ կարողանան ազատ պաշտամունք կատարել: Այսինքն՝ ԱՄԷ-ի մէջ հանդուրժողականութիւնը կարգախօս չէ, այլ իրականացուած գործողութիւններ, որ պետութիւնը լրջօրէն կը կատարէ եւ կը շրջանցէ զարգացած աշխարհի շատ մը երկիրներ:

Փաստօրէն, ԱՄԷ-ի սահմանադրութիւնը, թեւ իսլամը երկրի հիմնական կրօն կը հռչակէ իսլամը, բայց բոլոր քաղաքացիներուն համար, անկախ կրօնէն ու ազգութիւնէն, հաւասարութեան սկզբունք կը դնէ: Եւ այս հիմքին տակ ազգային ու կրօնական փոքրամասնութիւնները կը ստանան որոշակի իրաւունքներ իրենց ներքին կեանքը վարելու համար:

Տեղեկութիւններ ԱՄԷ-ի տարածքին հայերու գտնուելու մասին

Միջին դարերուն հայերու տարածումը տարբեր երկիրներու մէջ մեծապէս նպաստեր է նաեւ այն, որ սկսած 15-րդ դարէն հայ վաճառականները Արեւելքի եւ Արեւմուտքի միջեւ ընթացող առեւտուրի հիմնական կազմակերպիչներէն էին: Անոնց գործունեութեան շառաւիղը կ'երկարէր Հնդկաստանէն եւ Պարսկաստանէն մինչեւ Փորթուկալ եւ Ֆրանսա եւ այլն (Հայ Սփյուռք հանրագիտարան 7):

Բոլոր այդ վայրերուն մէջ վաճառականները հիմներ են վաճառականական ընկերութիւններ ու տուներ, որոնց հիման վրայ երբեմն ձեւաւորուէր են հայկական նոր համայնքներ:

16-17-րդ դարերուն Միջերկրական ծովին մէջ առեւտուրի զարգացումին զուգահեռ անելցեր է նաեւ **հայ նաւատերերուն թիւը**: Բնականաբար, հայերուն

պատկանող նաւերուն թիւը այնքան մեծ չէր, որ ամբողջովին բաւարարեր արտահանուող ապրանքներու փոխադրման մեծ պահանջը (Baibourtian5):

Վստահելի աղբիւրներէն յայտնի է, որ մինչ անգլիացիներուն Յնդկաստան գալը Յնդկաստանի ներքին եւ արտաքին առեւտուրի մէկ մասը կը գտնուէր հնդիկներու, **իրանահայերու** եւ ասիացի այլ վաճառականներու ձեռքը (Baibourtian 13):

Յնդկաստան տանող ծովային ճանապարհի յայտնաբերումէն անմիջապէս յետոյ ցամաքային առեւտուրի մեծ մասը տեղափոխուած է Պարսից ծոց, Կարմիր ծով եւ Յնդկական ովկիանոս, եւ այդ պատճառով Լեւանթի ասիական նաւահանգիստները եւ ցամաքային առեւտուրը, որ կը կատարուէր Մերձաւոր Արեւելքով, կը կորսնցնէ իր ունեցած նախկին կարեւորութիւնը, որուն հետեւեալքով Պարսից ծոցի կարեւորութիւնն ու նշանակութիւնը զգալիօրէն կը մեծնայ՝ որպէս Արեւելքն ու Արեւմուտքը կապող միջազգային առեւտրային ուղի:

Զափագանց լայն էին հայ խոճաներու ծովային առեւտուրի աշխարհագրական սահմանները: Անոնց, անշուշտ, կը հետաքրքրէր նաեւ Պարսից ծոցի աւազանի երկիրներու հարստութիւններն ու առեւտրական հնարաւորութիւնները: Այդ կողմերուն կային մեծ քանակութեամբ մարգարիտի, գորշ համփարի, գմրուխտի, կարմիր հակինթի, շափիւղայի եւ թանկարժեք այլ քարերու հանքեր: Տեղեկութիւններ կան, որ այդ հանքերը կապալով շահագործողներուն մէջ նաեւ եղեր են մեծ թիւով իրանահայեր (Բայբուրդյան 22):

Այսպիսով, Սպահան-Շիրագ-Լար-Պանտար Աբաս քարաւանային երթուղին կը դառնայ բանուկ առեւտրային ճանապարհ, որով երկրի կեդրոնական շրջանները կը կապուին **Պարսից ծոցին** հետ: Սպահանը եւ անոր արուարձանը՝ հայկական Նոր Ջուղա բնակավայրը, կը դառնայ Իրանի կարեւորագոյն միջազգային առեւտուրի կեդրոնը (Baibourtian 14): Ատոր կը նպաստեն նաեւ բազում հայկական գաղթավայրերը, որոնք կը գտնուէին տարանցիկ առեւտուրի կարեւորագոյն հանգրուաններու մէջ: Սիւեյնոյն ժամանակ, Իրանի հայ վաճառականները կը դառնան Պարսից ծոցի եւ Լեւանթի (արեւելեան երկիրներ) առեւտրային կեդրոններու միջեւ հիմնական կապը (Հովհաննիսյան56):

Փաստերը ցոյց կու տան, որ Իրանի հայ առեւտրականները Պարսից ծոցի եւ Արեւմտեան Յնդկական ովկիանոսի մէջ առեւտուր կատարելու համար մեծաւ մասամբ օգտագործէր են բրիտանական նաւատորմի ծառայութիւններէն, թեպէտեւ անոնք ունէին նաեւ իրենց նաւերը (Baibourtian 14):

Հետաքրքիր է, որ պետականութեան բացակայութեան եւ ազգային դրօշի չունենալու պատճառով **հայ նաւատերերը** ստեղծէր են իրենց կարմիր, դեղին եւ կարմիր գոյներով դրօշը, որու վրայ դրուագատապուած էր գառնուկը (Baibourtian 14):

Վերոյիշեալ համառօտ պատմութիւնը գրելու նպատակը այն է, որ բաւարար թուականներով, վիճակագրութիւններով ու տեղակագրական եւ պատմական ծանօթագրութիւններով ունենանք ԱՄԷ-ի տարածքին հայերու գտնուելու մասին:

Ջուղայի (Ճուլֆար) եւ Ռաս ալ-Խայմա Եմիրութեան միջեւ կապը: Ռաս ալ-Խայմա (արաբերէն կը նշանակէ «Վրանի գագաթ կամ գլուխ»)՝ կը գտնուի ԱՄԷ -ի հիւսիսային մասին մէջ՝ սահմանակից Օմանի Մուսանտամ արտագաւառին՝ Շարժայի ծայրամասը, **պատմականօրէն յայտնի էր, որպէս ճուլֆար (Ջուլֆա-Ջուղա)**, որ **հայկական անուն է եւ հիմնադրուէր է 13-րդ դարու սկիզբը հայերու կողմէ**, որոնք փախուստ տուած էին Պարսկաստանէն մոնղոլներու արշաւանքի ժամանակ (The city of Ras al-Khaimah was founded by Armenians):

«Ճուլֆար» անունն ալ փոխարինուած Սպահանի Ճուլֆար (Ջուլֆա) անունէն: Այս մասին Շարժայի Եմիրութեան Կառավարիչ դոկտոր Սուլթան Պին Մոհամմետ ալ-Բասիմի նշած է իր «Սարտ Էլ-Չաթ» (سرد الذات) խորագրեալ գիրքին մէջ: Ան նաեւ կրթական մարմիններուն խնդրած է համապատասխանաբար փոխել դասագիրքերը

(The city of Ras al-Khaimah was founded by Armenians): Յայտարարութիւնը հրապարակուել է անոր անձնական կայքէջի մէջ (արաբերէն): Այստեղ, կը մէջբերեն թարգմանութիւնը.

«Դպրոցական գիրքերու մէջ տեղեկութիւններու ուղղումի խնդրանք»:

«ԱՄԷ Գերագոյն խորհուրդի անդամ եւ Շարժայի էմիրութեանց կառավարիչ Նորին վսեմութիւն Սուլթան պըն Մուհամմատ ալ-Քասիմին հաստատած է, որ Շարժայի, Ումմ ալ-Քուէյնի եւ Ռաս ալ-Խայմայի անունները նշուած են Պտղոմիոսի քարտէսներուն եւ գիրքին մէջ, ինչ որ ցոյց կու տայ, որ կասկած կայ, թէ արդե՞՞ք այդ անունները սկզբնապէս յիշատակուած են գիրքին մէջ, թէ՞ աւելցուցուած են Ապպասեան ժամանակաշրջանին Պտղոմիոսի գիրքին արաբերէնի թարգմանութենէն ետք»:

«Ան ըսած է, որ պրպտումներ եւ ուսումնասիրութիւններ կատարած է Պտղոմիոսի քարտէսներու առնչութեամբ եւ պարզած է, որ Արաբական թերակղզին խաչի եւ կիսալուսինի տեսք ունի, այդ մէկը կը վկայէ, որ այդ մէկը իրականացած է իսլամական ժամանակաշրջանէն առաջ»:

«Նորին վսեմութիւնը, ճուլֆարի վերաբերեալ իր տուած գրոյցի ընթացքին երեկ Շարժայի ռատիոյի եւ հեռուստատեսութեան իր ուղիղ հեռարձակման ծրագրի հետ ըսած է՝ «1959 թուականին ես Սպահան այցելեցի եւ տեսայ Սպահանն ու ճուլֆարը (Զուլա) միացնող քանի մը կամուրջներ եւ մեծ եկեղեցի մը, եւ ոսկեայ գմբէթ մը, եւ մոնոլիթական ցեղերէն մէկը այդ տարածքը գրաւած է Իրանի մէջ, որու հետեւանքով հայ քրիստոնէաները մոնոլիթներէն փախուստ կու տան՝ Պարսկաստանէն կը փախին դէպի ճուլֆար կոչուող վայրը, որ այժմ կը գտնուի Ռաս ալ-Խայմայի մէջ եւ որ հիմնադրուած է հայերու կողմէն»:

«Նորին վսեմութիւնը աւելցուցած է. «Ռաս ալ-Խայմայ-ի մէջ կայ տարածք մը, որ կը կոչուի «Աւազաթումբեր» (սէնտ տիօնուզ), որը պատմական կամ հին ճուլֆարն է, որ կը գտնուի «Ալ Մուայրիտ»ի եւ «Ալմաթաֆ»ի միջեւ, այս մէկը նշած եմ «Սարտ ալ-Չաթ» (سرد الذات) (Sard Al That) գիրքին մէջ (Սարտ ալ-Չաթ) գիրքը, 2009, 22): <https://sheikhdrsultan.ae/Portal/en/official-positions/historical-works.aspx#page=4>, եւ ճուլֆար անունը փոխարինուած է Սպահանի ճուլֆար անունէն, որ կը գտնուէր 14-րդ դարէն առաջ Սպահանի «Չայենտերուտ» կոչուող գետին վրայ»:

«Նորին վսեմութիւնը հաստատած է, որ ճուլֆար անունը արաբական անուն չէ այլ հայկական անուն է: Ան աւելցուցած է՝ «1947-ին, մ.թ. (մեր թուականին), երբ Շեյխ Սուլթան պին Սալէմ կառավարիչը, Աստուած ողորմի հոգւոյն, որ կը կառավարէր Ռաս ալ-Խայման, սաստիկ փոթորիկ մը կը հարուածէ այդ տարածքը եւ ի յայտ կու գան աւազաթումբերու մակերեսներուն տակ կառուցուած տունները, եւ մարդիկ կը խուժեն այնտեղ՝ ոսկի եւ հագուստ վերցնելու»:

«Ան շարունակելով ըսած է՝ «Շեյխ Սաքր պին Սոհամմատ ալ-Քասիմիի պաշտօնավարման ժամանակ իրաքեան պեղումներու առաքելութիւնը եկաւ պեղումներ կատարելու «Միլէյիայ»ի եւ «ճուլֆար»ի մէջ, արտահանուեցան որոշ յուշարձաններ, որոշուեցաւ այդ յուշարձաններու տարիքը եւ հաստատեցին որեւէ եկեղեցիներու հետք չկայ, բայց գտած են մզկիթներու վերաբերող հետքեր»:

«Ան աւելցուցեր է ըսելով՝ «Երբ Զորմուզները հասան Ճարուն կղզի (Ճարուն անունով կը կոչուէր իսլամ շրջանին, անգլերէն՝ Ժարուն), որ ներկայիս Զորմուզի միջանցքն է, անոնք նուաճեցին «ճուլֆար»ը, ծովափը եւ «Պահրէյն»ը, եւ իրենց համար պետութիւն հիմնեցին: Անոնք կը պատկանին Մուհամմետ Ալտերմաքիի տոհմին եւ անոնք ծագումով պելուշ արաբներն են»:

Փաստօրէն, հայերը թէեւ հիմնադրած են վայրը եւ կոչած են (Զուլա) ճուլֆար հայկական անունով, որ այժմ կը գտնուի Ռաս ալ-Խայմայի մէջ, բայց իրենց տուններէն ներս քրիստոնէական յուշարձաններ չեն եղած եւ կամ սրբատեղիներ կառուցած չեն: Այնուամենայնիւ, հայու անունը պատմութեան մէջ կը յիշատակուի Պարսից ծոցի եւ ԱՄԷ էմիրութեանց մէջ:

Հայ համայնքի ձևաւորումը ԱՄԷ-ի մէջ

Ծոցի երկիրներուն մէջ հայկական համայնքներու ձևաւորումը սկսած է Ի Դարու երկրորդ կէսին: 1950-ական թուականներուն, երբ կը սկսի քարիւղի արդիւնաբերութիւնը, հատուկէնտ հայեր կ'աշխատին քարիւղի ընկերութիւններուն մէջ:

Շարժա-Տուլայի մէջ հաստատուած առաջին հայերը ու հայ համայնքի ձևաւորումը սկիզբ առած են սփիւռքի եւ յատկապէս միջին արեւելքի գաղթածախներէն՝ Սուրիա, Լիբանան, Իրան, Իրաք, ինչպէս նաեւ Ռումանիա, եւ ընդհանրապէս արական սեռի պատկանող անհատներու՝ ամուրի երիտասարդ տարրեր աշխատանքի որոնելու բերումով:

Տեղին է նշել, որ 1940-ին Շարժայի մէջ «Արքայական Օդուժ» կը հիմնէ իր բազան՝ զօրանցը, որ այժմ Սուրբ Մարթին եկեղեցւոյ տարածքն է: Զօրանցի բազայի մէկ մասին մէջ կառուցուած էր աղօթավայր-եկեղեցի մը բողոքական ու կաթոլիկ օդուժի զինուորներու համար, եւ կար նաեւ գերեզմանատուն մը, ուր թաղուած էր 17 տարեկան առաջին հայը՝ իրաքահայ Սիմոնի (անգլիացիներուն մօտ Սայմըն անունով ճանչցուած) որդին, որ իր ընտանիքին հետ կը ծառայէր այդ զօրանցին մէջ: 1971-ին ամբողջովին կը քանդուի «Արքայական Օդուժ» բազան՝ զօրանցը, եւ որուն հետեւանքով ալ թաղուած երիտասարդին հետքն անգամ չկայ:

Այդ թուականներէն ի վեր եւ մինչեւ օրս հայերը, չունենալով իրենց սեփական գերեզմանատունը, կը թաղուին Շարժայի, Տուլայի, ալ-Այնի եւ Ապու Տապիի քրիստոնեաներու գերեզմանատան մէջ:

1960ական թուականներուն Իրանէն, Սուրիայէն, Լիբանանէն եւ անլիք քիչ թիւով Յորդանանէն ու Իրաքէն հայ երիտասարդներ գործի բերումով կը հաստատուին Շարժա-Տուլայի մէջ. ընդհանուր 7-10 հայ ընտանիք կ'ապրէր 1960-ականներու աւարտին: Երկրի բնիկ արաբ ժողովուրդը եւ այլ ազգի բնակիչները գրեթէ չէին զիտեր հայերու մասին: Սակայն, մեծ թիւով կային Սուրիացի, Պաղեստինցի, Լիբանանցի արաբներ, որոնք ծանօթ էին հայուն աշխատասիրութեան, վարպետ արհեստաւորի, պատուաւոր մարդու համբաւին: Միջնորդի դեր ունեցած են հայերը ծանօթացնելու տեղացի արաբին, որ շուտով հայը կը ճանչնար միեւնոյն այդ յատկանիշներով: Այսպիսով, **1960**-ական թուականներուն արդէն հայ-արաբական բարեկամութեան շրջագիծը կ'ընդարձակուի՝ ընդգրկելով Արաբական Միացեալ Եմիրութիւնները, յատկապէս Շարժան ու Տուլայը:

1960-ականներուն հաւաքական կեանք չկար, բայց հայերը զիրար փնտռած ու գործի դժուարութեան պարագային իրարու ձեռք մեկնած են: Արհեստաւոր հայ երիտասարդ տղոց հաւաքավայր մըն էր Տուլայի պարսկական ճաշարանը, իսկ Կիրակի օրերուն հայերը իրենց հոգեւոր սնունդին համար ներկայ կը գտնուէին կաթոլիկ հնդիկներուն եկեղեցական արարողութիւններուն:

Այդ տասնամեակին, երբ տակաւին հայկական կազմակերպուած կեանք գոյութիւն չունէր, եւ տրուած ըլլալով, որ մշակութային միջավայրը արաբական էր, հայերը ոչ միայն օտարութիւն չեն զգացած այս նոր երկրին մէջ, այլ եւ անձնական բարեկամութիւն հաստատած են տեղացի շէյխերուն հետ շնորհիւ իրենց աշխատասիրութեան եւ արդար աշխատանքի, ձեռներեցութեան՝ դառնալով նոյնիսկ Եմիրութեան օրուան շէյխին լուսանկարիչը:

1970-ական թուականներու կիսուն մօտաւորապէս 100 հայեր կ'ապրէին Շարժա-Տուլայի եւ Ապու Տապի մէջ:

Դեկտ. 1971-ին կը կազմուի ԱՄԷ: Երկիրը կ'անկախանայ ու կը դառնայ ինքնիշխան: Տնտեսապէս արագօրէն կը սկսի բարգաւաճիլ:

Լիբանանի քաղաքացիական պատերազմը, Իրանի յեղափոխութիւնը, Ծոցի երկիրներուն մէջ հինգ տարի աշխատելու պայմանով զինուորական ծառայութեան փոխարէն դրամական ճշդուած փոխարժէք վճարելու՝ սուրիական կառավարութեան

օրէնքը, քարիւղի պաշարով հարուստ, գործի լայն կարելիութիւններ ընձեռող ԱՄԷ կը բերէն մեծ թիւով հայեր (Արաբական Միացեալ Եմիրութեանց հայ գաղութի պատմութիւն):

Նորեկները՝ ընդհանրապէս բոլորն ալ երիտասարդներ եւ ուսեալ, որոշ տարր մըն ալ ունենալով իրենց մէջ, իրենց ինքնութիւնը պահպանելու զօրաւոր բնագրով ծննդավայր հայահոծ գաղութներէն իրենց հետ կը բերեն կազմակերպուելու եւ հաւաքական կեանքով ապրելու ավանդութիւններ, ոմանք միութենական աշխատանքի անձնական որոշ փորձառութիւն եւ, կամայ թէ ակամայ, ազդեցութիւնը **1970-ական թուականներուն համազգային զարթօնքի ու Հայ Դատի պայքարով պայմանաւորուած համահայկական միասնականութեան մթնոլորտին: Այս դրական տուեալները կը նպաստեն, որ գաղութը կազմաւորուի ու կազմակերպուի առանց հատուածական բաժանումներու տեղի տալու: Այս մէկը իւրայատուկ օրինակ մըն է Սփիւռքի գաղութներու պատմութեան մէջ¹:**

1975-1980 տարիներուն Լիբանանէն, Իրանէն եւ Սուրիայէն տեղի կ'ունենայ հայերու առաջին մեծաթիւ ներհոսքը եւ անոնց թիւը կը հասնի շուրջ 500-ի:

Հիւսիսային Եմիրութեանց (Շարժա,Տուպայ, Աճման, Ում Էլ-Քուէյն, Ռաս Էլ-Խայմա, Ֆուճէյրա) մէջ, ինչպէս անցեալին, ներկայիս ալ հայերը կեդրոնացած են եւ մեծ թիւ կը կազմեն միայն Շարժա-Տուպայի մէջ: Այս երկու Եմիրութիւններէն դուրս, միւսներուն մէջ հայ ընտանիքներուն պատկերը հետեւեալն է. Աճման՝ 3-4 ընտանիք, Ում Էլ Քուէյն՝ 1-2 ընտանիք, Ռաս Էլ Խայմա՝ 4-5 ընտանիք: ԱՄԷ հոգեւոր հովիւ Արժ. Տէր Արամ Բհայ. Տէյիրմէնճեան ընդհանրապէս տօնական առիթներով կ'այցելէ «Ռաս Էլ Խայմա» եւ տնօրինեք կը կատարէ:

Հայերը թեւ կեդրոնացած են Շարժայի եւ Տուպայի մէջ, բայց համախումբ չեն ապրիր: Անոնց բնակարանները ցրուած են լայն տարածութեան վրայ: Ներկայիս միայն հինգ շէնքի մէջ երեքական հայ ընտանիք կ'ապրի:

Վերջին տարիներուն արագ թափով կ'անելնայ հայերուն թիւը Տուպայի մէջ: Այս մէկը պայմանաւորուած է այդ Եմիրութեան կեանքի գերարդիականացումով: **25 տարի առաջ** հայերուն երեք քառորդը կը բնակէր Շարժայի մէջ: Ներկայիս իրականութիւնը նոյնը չէ: Յատկապէս վերջին 15 տարիներուն փոխուած է պատկերը: Հայաստանէն եւ Միջին Արեւելքի գաղութներէն տեղի ունեցած է հայերու երկու նոր հոսք: Հայաստանէն եկողները երկու խումբի են, անոնք, որոնք ընտանիքով կու գան ու կը հաստատուին երկար ժամանակի համար, եւ անոնք, որոնք գործարարներ են եւ կարճատեւ մը մնալէ ետք կը վերադառնան Հայաստան: **Վերջին տարիներուն Լիբանանէն եւ Սուրիայէն եկած մասնագէտ երիտասարդ մարդուծը ընդհանրապէս գործի կ'անցնի արդիական արհեստագիտութեան,** յատկապէս զանգուածային լրատուամիջոցներու (մաս մետիայի) ասպարեզներուն մէջ: Շատ քիչ թիւով կան նաեւ Միջին Արեւելքի ծագումով եւրոպայի քաղաքացի, գանատացի, ամերիկացի պաշտօնէյի հայ երիտասարդներ տարբեր մարզերու մէջ: Այսպիսիներուն թիւը շատ քիչ է եւ կը մնան շատ կարճատեւ մը: Կու գան պայմանագրութեամբ եւ ժամանակը վերջանալէ ետք, կը վերադառնան (Հարութոյնլյան եւ Փաշայան 38):

Շարժա-Տուպայի մէջ հաստատուած առաջին հայերու մասնագիտութիւնը եղած է տարբեր ուղղութիւններով: Տի.Փի.Սի. («Տուպայ փեթրոլիւմ քըմբէնի»), Տի.Սի.Սի. («Տուպայ քոնթրաքթինք քըմբէնի») եւ «Մատըրքաթ» ընկերութիւններուն մէջ՝ իբրեւ երկրաչափ, ատաղձագործ,

¹ Մանկասարեան Շ., Չրոյց - Գաղութը կազմաւորումի մասին: Նախկին ԱՄԷ Ազգ. վարչութեան ատենապետ Նշան Դասմաճեանի հետ: Սա հեռախօսային զրոյց է:

2.Մանկասարեան Շ., Չրոյց - «Ռաս Էլ Խայմա» եւ տնօրինեքի մասին: ԱՄԷ Հիւսիսային Եմիրութեանց հոգեւոր հովիւ Արժ. Արամ Բահանայ Տէյիրմէնճեանի հետ: Սա հեռախօսային զրոյց է:

երկաթագործ վերակացու եւ տնօրէն: Օրինակի համար, Տի.Սի.Սի. ընկերութեան տնօրէնը Ռումանահայ Էր: **1962-ին** «Մատըրքաթ»-ի մէջ աշխատող հայ աստղծագործներէն մէկը Թաւրիզէն Էր (Հարությունայան և Փաշայան 24-25):

Արիեստագործութեան ասպարեզին մէջ եղած են արիեստաւորներ՝ ինքնաշարժ նորոգող, ինքնաշարժի ներկարար, լուսանկարիչ, կապալառու, սափրիչ եւ այլն: Անոնց թիւը մեծ չէր. հազիւ 20-30 հոգի էին:

Նշենք ըստ մասնագիտութիւններու հայ գործատերերուն, որոնք հիմնած են իրենց սեփական ընկերութիւնները, օրինակ՝ Գործատեր Լիբանանահայ Փիեռ Լետն Զեօւեանը **1965-ին** կը հիմնէ իր սեփական «Փոլիմար» ընկերութիւնը: Այդ տարիներուն կը շահի Շարժայի շէյխերուն բարեկամութիւնն ու վստահութիւնը: Անոնք իրեն կը նուիրեն մեծ հողակտոր մը, որուն վրայ կը կառուցէ իր առաջին գործատեղին: Այսօր՝ 58 տարիներ անց, կանգուն է եւ հանգուցեայի որդին՝ բարերար Արա Փիեռ Զեօւեանը:

Բազմաազգագրական դիմագիծ ունեցող երկրին մէջ 1970-ականներու կեսերուն հայկական շրջապատին մէջ հանրածանօթ անուններն էին Շարժայի դրամատան հիմնադիր տնօրէն (այժմ հանգուցեայ) ԱՄԷ Ազգային Վարչութեան Ատենապետ անդամ Տիգրան Թաշճեան, իրանահայ (այժմ հանգուցեայ) բժիշկ Ռաֆֆի ու Սաթիկ Գամբուրեաններու ընտանիքը (Սաթիկ Գամբուրեան ներկայիս Երեւանաբնակ):

Մամուլին մէջ աշխատող առաջին հայերը (այժմ հանգուցեայներ՝ Շաւարշ եւ Կարպիս Պաղտոյեան եղբայրներ): Դամասկահայ-սուրիահայ Շաւարշ Պաղտոյեան 1971-ին լուսանկարչական խանութը կը բանայ Շարժայի մէջ:

Իրանահայ երկաթագործ Հայկազ Թամրազեան Շարժայի մէջ հիմնած է «Երեւան Սթիլ» անունով ընկերութիւնը **1976-ին**, որ միևնույն օրերս բանուկ է:

Լիբանանահայ երկաթագործ Ճոն Վահանեան **1976-ին** հիմնած է «Ճոնսոնքօ» անունով իր ընկերութիւնը, որ 40 տարի է ի վեր կը գործէ¹:

Շաւարշ Պաղտոյեան ծառայած է հայկական միօրեայ վարժարանին մէջ՝ որպէս երաժշտութեան դասատու (1980-1981 թթ.):

Կարպիս Պաղտոյեան, որ ժամանակ մը եղած է Սուրիոյ նախագահ Հաֆէզ ալ-Ասատի լուսանկարիչը, Շարժայի մէջ 1981-1989 տարիներուն եղած է «ալ-Պայան», ապա «Կալֆ կիւլ» թերթերուն լուսանկարիչը:

ԱՄԷ-ի մէջ հայկական մնայուն հայ համայնքի ձեւաւորման մասին կը խօսի այն իրողութիւնը, որ Ապու Տապիի եւ Տուպայի քրիստոնեաներու գերեզմանատուներուն 1973 թուականէն սկսած հայ հոգեւորականներու կողմէ կատարուած են հայ ննջեցեայներու պարբերական թաղումներ՝ 42 հայ ննջեցեայներու գերեզմաններ (Մանկասարեան Շ., Չրոյց):

Արաբական ծոցի երկիրներու **2000 թուականի տուեայներով** Տուպայի մէջ միայն կ'ապրէին շատ մը հայաստանցի հայեր: Անոնք ազգային կեանքի մէջ գրեթէ ներկայ չեն: Ազգային վարչութիւնը աշխատանք կը տանի, որ զանոնք ներգրաւէ ազգային-եկեղեցական կեանքին մէջ (Մանկասարեան Շ., Չրոյց):

Յամենայն դէպս, 2009-2011 թուականներուն Էմիրութեանց մէջ ապրող հայերու թիւը չորս հազարէն անելի է եւ, վերոյիշեալէն զատ, կը խօսուի շուրջ 2000 (երկու հազար) հայաստանցիներու մասին, որոնք կ'ապրին Շարժայի եւ կամ յատկապէս Տուպայի մէջ: Անոնք, հազուադէպ բացառութեամբ, կապ չեն պահեր հայ համայնքին հետ²:

¹ Վահանեան, Ճոն սեփականատեր-հիմնադիր տնօրէն, Կայքէջի յղումը՝ <https://johnsoncogroup.com/index.php> հաստատութեան (Անգլերէն):

² Կորին Արք. Պապեանի հետ՝ Բուէլթի մէջ իր ինը տարուան (2002-2011) նուիրական աշխատանքին մասին, Վանայ ձայն»-ի հարցազրոյցը, <https://archive.aztagdaily.com/archives/50922>, Ազդակ Օրաթերթ, գաղութային, 3 փետրուար 2012:

Այսօր, ԱՄԷ մեջ ապրող հայերու ընդհանուր թիվը մօտաւոր հաշուարկներով կը գնահատուի 9000-10000:

Ապու Տապիի մեջ հաստատուած առաջին հայերը տասնեակ տարիներու ընթացքին, հայ երիտասարդներ եւ ընտանիքներ իրենց գործերուն բարելաման հետամուտ, ժամանեցին Ապու Տապի (Ապու Տապիի հայ գաղութի մասին) եւ հակառակ պանդուխտութեան եւ հայկական ակադեմիական միջավայրի չգոյութեան, անոնք յանձն առին ամէն տեսակի զոհողութիւն՝ բարեկեցիկ կեանք մը ապահովելու հեռանկարով: Ի տարբերութիւն այլ երկիրներու, ԱՄԷ եկողները բոլորն ալ նպատակ ունէին քանի մը տարի աշխատելէ ետք վերադառնալ իրենց ծննդավայրը: Շնորհիւ այս հիւրընկալ երկրի բարենպաստ պայմաններուն եւ այդ օրերուն նախագահ (այժմ հանգուցեալ) Շէյխ Չայետ պին Սուլթան ալ-Նահիանին՝ Ապու Տապի ժամանակաւոր կերպով եկող հայերը մնացին իրենց ակնկալածէն աւելի երկար ժամանակ, ինչ որ մեծ յաջողութիւն արձանագրեց եւ հիմքը դրաւ Ապու Տապիի հայ գաղութին:

1976-ին խումբ մը երիտասարդներ արդէն ստեղծած էին գաղութային կեանքի կորիզ մը **Ապու Տապիի մեջ՝** բաղկացած յանձինս Ճարտարապետ Պերճ Աբրահամեանի, Յրաչ Արզումանեանի, Ապու Տապիի Կիրակնօրեայ դպրոցի տեսուչ-հիմնադիր՝ Վարդան Ինկիլիզեանի, Ճարտարապետ Կարօ Սատրգճեանի եւ երկրաչափ Գրիգոր Ճերեճեանի (Ապու Տապիի հայ գաղութի մասին):

Հակառակ անոր, որ **ԱՄԷ քաղաքացիութիւն ստանալ կարելի չէ**, ԱՄԷ-ի հայերը պետութեան կողմէն կը համարուին որպէս Հայկական եկեղեցի-**հայկական համայնքի** (ալ-Քնիսէ ալ-Արմէնիէ լիւ-ճելիէ ալ-Էրմէնիէ – الكنيسة الارمنية للجالية الارمنية արաբերէնի բառացի թարգմանութիւնը) անդամ: Գործելով պատմական ազգային սահմանադրութեան ծիրէն ներս՝ ԱՄԷ համայնքը ներկայացուած է եւ կը ղեկավարուի հոգեւոր-կրօնական իշխանութեան կողմէն, որը նաեւ պետութեան մօտ համայնքի ներկայացուցիչն է (Արաբական Միացեալ Էմիրութիւններ):

ԱՄԷ-ի սահմանադրութիւնը կը նշէ, որ **իսլամը երկրի պաշտօնական կրօնն է**: Այն կ'երաշխաւոր է պաշտամունքի ազատութիւնը այնքան ստեն, որ չի հակասեր հանրային քաղաքականութեանը կամ բարոյականութեանը: Այնուամենայնիւ, կան որոշ սահմանափակումներ (օրինակ՝ իսլամներու մեջ քրիստոնէութիւնը տարածելու փորձերը անթոյլատրելի են) (2020 Report on International Religious Freedom: UAE, Executive Summary):

ԱՄԷ-ի սահմանադրութիւնը կը նշէ, որ բոլոր մարդիկ հաւասար են օրէնքի առաջ եւ կ'արգիլէ **խտրականութիւնը** կրօնական համոզմունքներու հիման վրայ: Օրէնքը կ'արգիլէ հայիոյանքն ու դաւանափոխութիւնը ոչ իսլամներուն կողմէն:

Եզրակացուքիւն

Կատարուած ուսումնասիրութեան արդիւնքներու հիման վրայ կարելի է հաստատել, որ Արաբական Միացեալ Էմիրութիւններու (ԱՄԷ)-ի Ազգային փոքրամասնութիւններու իրաւունքներու հիման վրայ եւ ըստ ԱՄԷ-ի սահմանադրութեան ԱՄԷ-ի մեջ գործեն օրէնքներ, որոնց նպատակն է արգիլել խտրականութիւնն ու ատելութիւնը, որոնք կարող են արտայայտուիլ ըստ դասակարգերու, ցեղային, կրօնական կամ էթնիկական ծագման հիման վրայ: Աւելին, օրէնքներ կան նաեւ, որոնք կը պաշտպանեն կանանց իրաւունքները եւ հաւասար վարձատրութիւնը:

ԱՄԷ սահմանադրութիւնը կը պաշտպանէ քաղաքացիական ազատութիւնները՝ ներառեալ խօսքի եւ մամուլի ազատութիւնը, խաղաղ հաւաքներն ու միաւորումները, ինչպէս նաեւ կրօնական համոզմունքներու կիրառումը:

Հարկ է նշել, որ այս բոլոր ազատութիւններու կողքին կան նաեւ սահմանափակումներ, զոր օրինակ՝ կ'արգիլէ քրիստոնէայ անհատի ամուսնութիւնը իսլամ կնոջ հետ, սակայն կ'ողջունէ իսլամ դաւանանք ընդունող անհատը (LEEMAN,

ALEX B. 756): Խօսքի ազատության սահմանումին մեջ ամենօրեայ պետական կամ այլ դպրոցներում մեջ արգիլուած է քրիստոնեական կրօնի դասաւանդումը: Ի վերջոյ, ԱՄԷ Իսլամ երկիր է: Այսուհանդերձ, ԱՄԷ-ն հանդուրժողականութեան, խաղաղութեան, անվտանգութեան եւ բազմամշակութայնութեան արժէքներու օրինակելի միջավայր է:

Պատմութիւնը ցոյց կու տայ, որ 16-րդ դարու սկիզբէն հայերը գործի բերումով բնակած են Ծոցի երկիրներուն մէջ, հայ վաճառականներ Արեւելքի եւ Արեւմուտքի միջեւ տեղի ունեցած առեւտուրի հիմնական կազմակերպիչներն էին: ԱՄԷ-ի գաղութի պատմական տուեալներով՝ դէպի Արաբական Միացեալ Էմիրութիւններ մեծաթիւ գաղթը սկսած է 1975-էն:

Անցեալին այդքան դիւրին չէ եղած աշխատիլ եւ ապրիլ տաք եւ խոնավ անապատին մէջ, սակայն երկրին տնտեսական կայուն վիճակը, ազատ մթնոլորտը եւ միջազգային ներդրումները ապահոված են գործի անվտանգութիւն եւ հետեւաբար աւելի հանգիստ կենցաղային պայմաններ: Այնուամենայնիւ, հայերու հոսքը դէպի Էմիրութիւններ աւելցած է տարուէ տարի:

1974-1980-ին կայք հաստատած հայ համայնքի ձեւաւորման ու կազմակերպչական կեանքին մէջ գործօս դեր ունեցած են հայ երիտասարդները, որոնք, հայապահպանումի մտահոգութիւնը իբրեւ առաքելութիւն նկատելով, համայնքը կազմակերպելու գործնական քայլեր ստանձնած են: Հայերը, ինչպէս անցեալին, այսօր ալ կեդրոնացած են Շարժա-Տուկայ Էմիրութիւններուն մէջ:

Հայ համայնքը բացառութիւն կը կազմէ բաղդատելով այլ քրիստոնիայ համայնքներու հետ, որոնց մեծ մասը իրենց ծառայութիւնները կը մատուցէ այլ համայնքներու եկեղեցապատկան շէնքերու մէջ: ԱՄԷ-ի հայ գաղութի հիմնադրման թուական ընդունուած է 1980 թուականը: 42 տարիներ բոլորած ԱՄԷ համայնքը համեմատաբար փոքր քրիստոնեական համայնք է՝ մօտաւոր հաշուարկներով իր տասը հազար անդամներով, որոնք ժամանած են սփիւռքի գանազան երկիրներէն, ինչպէս նաեւ Հայաստանէն: Հայութիւնը հիմնած է երկու եկեղեցի՝ մէկը Ապու Տապի Էմիրութեան մէջ, իսկ միւսը՝ Շարժա Էմիրութեան մէջ:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՈՒՄԸ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

1. Ապու Տապիի հայ գաղութի մասին - Համառօտ ակնարկ, Կարգ Օծման Սրբոց Նահատակաց եկեղեցոյ, Ապու Տապի, 12 դեկտեմբեր 2014, էջ 8:
2. Արաբական Միացեալ Էմիրութիւններ, <http://diaspora.gov.am/hy/pages/41/uae>:
3. Արաբական Միացեալ Էմիրութեանց Հայ գաղութի պատմութիւն, <https://emahay.com>:
4. Բայբուրդյան Վահան, Իրանական Մետաքսի համար Պայքարի ազդեցութիւնը Մերձաւոր ու Միջին Արեւելքի Միջազգային Յարաբերութիւնների վրայ եւ Հայ Առեւտրական Կապիտալը (XVII դարասկիզբ), Պատմաբանասիրական Հանդես, 2019, 2 (211), Երեւան 2019:
5. Հարությունյան, Լիլիթ, Փաշայան, Արաքս, Ծոցի արաբական երկրների հայ համայնքները. Արդի հիմնախնդիրներ, ՀՀ Սփիւռքի Նախարարութիւն, Երեւան, 2012, էջ 24-25, 38:
6. Հովհաննիսյան, Սմբատ Խ., Հայ առեւտրական կապիտալ իբրեւ «Աշխարհ-տնտեսություն» և արդյունաբերական դարաշրջանի մարտահրավերները, «ՎԷՄ» համահայկական հանդես Թ (ԺԵ) տարի, 2017, թիվ 1 (57), հունվար-մարտ <http://www.yso.am/files/ARMENIAN-TRADE.pdf>, էջ 56,.
7. Albaharna, Hussain M. The Legal Status of the Arabian Gulf States, Relations with The Trucial Sheikhdoms, N.Y, 1968.

8. Baibourtian Vahan, Participation of Iranian Armenians in the World Trade in the 17th Century, Paris, 2007, p. 43-48: Paragraph 13, <https://books.openedition.org/editionsms/11334?lang=en>.
9. Baibourtian Vahan, Participation of Iranian Armenians in the World Trade in the 17th Century, Paris, 2007, p. 43-48: Paragraph 14, <https://books.openedition.org/editionsms/11334?lang=en>.
10. Baibourtian Vahan, Participation of Iranian Armenians in the World Trade in the 17th Century, Paris, 2007, p. 43-48: Paragraph 5, <https://books.openedition.org/editionsms/11334?lang=en>.
11. Bradshaw, Tancred, The End of Empire in the Gulf: From Trucial States to United Arab Emirates, UK 2020.
12. Bureau of Democracy, International Religious Freedom Report for 2011, United States Department of State, Executive Summary, Section II. Status of Government Respect for Religious Freedom. Government Practices. <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/193123.pdf>.
13. Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, 2008 Report on International Religious Freedom - United Arab Emirates, Section II. Status of Religious Freedom Legal/Policy Framework, 19 September 2008. <https://www.refworld.org/docid/48d5cbf3c.html>, <https://2001-2009.state.gov/g/drl/rls/irf/2008/108495.htm>. Christianity in the United Arab Emirates, https://en.wikipedia.org/wiki/Christianity_in_the_United_Arab_Emirates.
14. Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, 2008 Report on International Religious Freedom - United Arab Emirates Section II. Status of Religious Freedom, Restrictions on Religious Freedom.
15. Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, 2008 Report on International Religious Freedom – UAE, Restrictions on Religious Freedom.
16. Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, 2008 Report on International Religious Freedom - United Arab Emirates, Section II. Status of Religious Freedom, Restrictions on Religious Freedom, (Those with land grants are not charged rental payments. The Emirate of Sharjah also waives utility payments for religious buildings).
17. Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, 2008 Report on International Religious Freedom - United Arab Emirates, Section II. Status of Religious Freedom, Restrictions on Religious Freedom, (The Government does not permit churches to display crosses on the outside of their premises or to erect bell towers).
18. Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, 2008 Report on International Religious Freedom - UAE, Section II. Status of Religious Freedom, Restrictions on Religious Freedom.
19. CONSTITUTE, United Arab Emirates of 1971 (rev. 2009) Article 14.
20. Crown Prince Court Emirate of Abu Dhabi, History of the UAE, 2022.
21. Doctor Sheikh Sultan al-Qasimi's (Sard al-zat) entitled book published in Arabic in the year 2009. <https://sheikhdrsultan.ae/Portal/en/official-positions/historical-works.aspx#page=4>.
22. Federal Research Division – United States Library of Congress, Country Profile: United Arab Emirates, July 2007.
23. LEEMAN, ALEX B, Interfaith Marriage in Islam: An Examination of the Legal Theory Behind the Traditional and Reformist Positions, https://ilj.law.indiana.edu/articles/84/84_2_Leeman.pdf.
24. MEC – Middle East Concern – UAE, <https://meconcern.org/countries/united-arab-emirates/>.
25. Miller, Duane Alexander, Johnstone, Patrick, Interdisciplinary Journal of Research on Religion (2015). Believers in Christ from a Muslim Background: Volume11, 2015, Article 10, https://www.academia.edu/16338087/Believers_in_Christ_from_a_Muslim_Background_A_Global_Census.

26. Non-Muslim expats hail new family law, <https://www.khaleejtimes.com/uae/uae-non-muslim-expats-hail-new-family-law>, 8 Nov 2021. Al Khaleej Newspaper.
27. Office of International Religious Freedom, 2020 Report on International Religious Freedom: United Arab Emirates, Executive Summary, <https://www.state.gov/reports/2020-report-on-international-religious-freedom/united-arab-emirates/>.
28. Russian Orthodox Church is a community gateway in Sharjah, <https://www.rus-church.ae/about/>.
29. The city of Ras al-Khaimah was founded by Armenians, <https://www.peopleofar.com/2014/11/11/the-city-of-ras-al-khaimah-was-founded-by-armenians> طلب المسؤولين عن الكتب المدرسية بتصحيح المعلومة (Talaba al-mas'oulin an-al kutub bitashiha al-ma'aloume), արարերէնով՝ (ան դասագիրքերու պատասխանատուներէն պահանջեց ուղղել տղեկատուութիւնը), (He demanded that those in charge of the textbooks to correct the information), www.sheikhdrsultan.ae.
30. UAE 2020 Report on International Religious Freedom, <https://www.state.gov/reports/2020-report-on-international-religious-freedom/united-arab-emirates/>.
31. UAE 2021 International Religious Freedom Report, Executive Summary. <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2022/04/UNITED-ARAB-EMIRATES-2021-INTERNATIONAL-RELIGIOUS-FREEDOM-REPORT.pdf>.
32. UAE 2021 International religious freedom report, Section II. Status of Government Respect for Religious Freedom, Legal Framework (Punishment may include up to life imprisonment and fines from 500,000 dirhams to one).
33. UAE Executive Summary, <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/193123.pdf>. (in English).
34. UAE National Library and Archives, The Formation of the Federation, Abu Dhabi, 1968.

WORKS CITED

1. Abu Dhabiyi hay qaghouti masin – hamarod agnarg, gark odzman srpots nahadagats yegeghetsvo, Abu Dhabi, 12 tegdemper 2014, ech 8 [About the Armenian colony of Abu Dhabi - Summary Review, Order of the Holy Martyrs Church, Abu Dhabi], (in Armenian).
2. Arapagan miyatsyal emirutyunner [United Arab Emirates], <http://diaspora.gov.am/hy/pages/41/uae>. (in Armenian).
3. Arapagan miyatsyal emirutyants hay qaghuti badmutyun [History of the Armenian colony of the United Arab Emirates] <https://emahay.com>: (in Armenian).
4. Baibourtian Vahan, Iranagan medaksi hamar baykari aztetsutyun mertsavor ov michin arevelki michazkayin haraperutyunneri vra yev hay arevdragan gabidal (17 tarasgizp), Badmapanasiragan hantes, 2019, 2 (211), HH KAA 'kidutyun', [The Impact of the Struggle for Iranian Silk on the International Relations of the Near and Middle East and Armenian Commercial Capital (early XVII century)] http://www.academhistory.am/images/Patmabanasirakan_handes/2018-3/2019-2.pdf. Yerevan 2019, (in Armenian).
5. Harutunyan, Lilit, Pashayan, Araks, dzotsi arapagan yergneri hay hamaynkner arti himnakhntirner, HH speurki nakhararutyun [The Armenian communities of the Arab countries of the Gulf. Current issues], Yerevan, 2012, ech 24-25,38. (in Armenian).
6. Hovhannisyan, Smpad Kh., Hay arevdragan gabidaլ iprev 'ashkharh-dndesutyun' yev artunaperagan tarashrchanı mardahraverner, [Armenian commercial capital as "World-economy" and the challenges of the industrial age] 'Vem' hamahaygagan hantes 9 (15) dari, 2017 no. 1 (57), hunvar-mard, ech 56, <http://www.ysu.am/files/ARMENIAN-TRADE.pdf>. (in Armenian).

THE FORMATION OF THE ARMENIAN COMMUNITY OF UAE

ՇԱԿԵ ՄԵՆԿԵՇԻԱՆ

*Yerevan State University, Faculty of History, Ph.D. Student,
Dubai, the United Arab Emirates*

This article discusses the rights and restrictions provided for the National Minorities and Christians in the United Arab Emirates (UAE). It also covers information about the appearance of the first Armenians in the UAE, details of their stay there and the professions of the first Armenians in the UAE.

This work was written with a comprehensive study of legislative, historical and documentary facts.

The conducted historical research confirms that the presence of Armenians in this country was recorded at the beginning of the 13th century. Armenians founded a settlement in the UAE and named it Jughha or Julfar, which is now located in the Emirate of Ras Al Khaimah. This historical fact is confirmed by Sheikh Dr Sultan Bin Mohammed Al Qasimi, the sovereign Ruler of the Emirate of Sharjah in his book entitled "Sard al-zat".

The formation and organizational historical steps of the Armenian community confirm that the main perspective of the Armenians who arrived in the UAE four decades ago has mainly been the preservation of Armenians and thanks to their enormous efforts, today the Armenian Community of the UAE survives with the churches which are built and founded by them.

Keywords: *United Arab Emirates, UAE, Persian Gulf, Trucial States, Julfar, Ras Al Khaimah, Northern Emirate (Sharjah-Dubai), Abu Dhabi, Tolerance, Armenian Community.*

ФОРМИРОВАНИЕ АРМЯНСКОЙ ОБЩИНЫ ОАЭ

ՇԱԿԵ ՄԵՆԿԵՇԻԱՆ

*аспирант исторического факультета
Ереванского государственного университета,
г. Дубай, Объединенные Арабские Эмираты*

Целью данной статьи является рассмотрение прав и ограничений, предусмотренных для национальных меньшинств и христиан в Объединенных Арабских Эмиратах (ОАЭ).

Поставлена задача осветить подробности прибытия первых армян на территорию ОАЭ, их пребывания здесь. В работе также дются некоторые факты о профессиях и роде деятельности первых армян в ОАЭ.

Работа написана на основе комплексного изучения законодательных, исторических и документальных фактов.

Благодаря проведенным историческим исследованиям можно утверждать, что присутствие армян в этой стране датируется началом 13 века. Армяне основали поселение в ОАЭ и назвали его Джуга или Джулфар. Сейчас оно находится в эмирате Рас-Аль-Хайма. Этот исторический факт подтверждает шейх д-р Султан бин Мохаммед аль-Касими, губернатор Шарджа в своей книге под названием «Сарт аз-Зат».

Становление и организационные, исторические шаги армянской общины подтверждают, что четыре десятилетия назад главной задачей армян, прибывших в ОАЭ, было в основном сохранение национальной идентичности, и благодаря усилиям местных армян сегодня армянская община в ОАЭ существует и консолидируется благодаря деятельности основанных ими церквей.

Ключевые слова: *Объединенные Арабские Эмираты, ОАЭ, Персидский залив, Джульфар, Рас-Аль-Хайма, Северный Эмират (Шарджа-Дубай), Абу-Даби, толерантность, армянская община.*